

Štípaná industrie jako zdroj poznání doby bronzové

Zuzana Kopáčová, 463512

Štípaná industrie je zajímavým ukazatelem sociálních jevů ve společnosti, což nám demonstrují nálezy na lokalitách Podolí – Příčný, Blučina – Cezavy a Hroznová Lhota.

Lokalita Podolí-Příčný

Analýza souboru ŠI ze záchranného výzkumu v Podolí-Příčný na Moravě, který pochází jak z hrobů, tak se sídlištních objektů únětické kultury ve starší době bronzové. Pozice ŠI v hrobě nám přispívá k poznání sociálních jevů dané kultury.

V této lokalitě bylo objeveno 44 hrobů, z toho ŠI se objevila v 16 z nich. Jedná se o jednofázové osídlení, ale zkoumání hrobů komplikuje fakt sekundárních zásahů – vykrádání s devastujícími účinky, kdy dochází k posunu artefaktů, či jejich absenci, stejně tak skeletu. Nalezeno bylo 32 kusů ŠI, z toho použitelných je 26, zbylých 6 artefaktů je ze zásypu hrobových jam nebo z výplní druhotných zásypů.

Soubor ŠI byl posouzen na základě surovinového a morfotypologického určení a pomocí funkční a traseologické analýzy (= archeologická metoda, která pomocí mikroskopu zkoumá povrch nástrojů a hledá charakteristické stopy používání, poškození nebo rezidua umožňující určit způsob použití/funkci nástroje).

Jako surovina byl použit rohovec typu Stránská skála (dále jen StS), z nedaleké lokality a rohovec typu Krumlovský les (dále jen KL). Rohovec typu StS tvoří asi 85% souboru, rohovec typu KL pak asi 8%. Je zajímavé, že v hrobech se vyskytují artefakty vždy z jedné suroviny – industrie typu KL se vyskytuje jednotlivě, nikdy nedoplňuje typ StS, u obojího jde vždy o kvalitní hmotu.

Na lokalitě se vyskytuje velké množství jader, všechna jsou typu StS, zřejmě měly čistě praktickou funkci. Nacházejí se pouze v sídlištních objektech, jejich využití bylo zřejmě jen doplňkové.

Podle uložených artefaktů v hrobech můžeme vidět genderové a věkové rozdíly. V mužských hrobech jsou uloženy nože, naopak ostatní nástroje se vyskytují v ženských, popř. dětských hrobech – jedná se např. o dlátka, vrtáček nebo drasadlo. U mužských hrobů s noži jde o jedince ve věku 20-29 let, 30-39 let (Adultus 1, 2). Ženské hroby jsou věkově 40-49 let, 50-59 let (Maturus 1, 2). Z takto malého vzorku nelze vyvodit žádné větší závěry, pokud by se však potvrdily tyto teorie, ŠI by se objevovala u starších žen a mužů v plné síle. Také se nám ukazuje, že ŠI nebyla výbavou chudých, hroby jsou bohaté na bronzové šperky.

Ukládána byla ŠI po pravé straně kostry, od obličeje po pas, nejčastěji u pravého lokte, v malé nádobce nebo v její blízkosti. Tyto nádoby představují typ milodaru, tedy i ŠI považujeme za milodar, byť netypický (je to volbou dané komunity). Poloha v těsné blízkosti nádoby svědčí o souvislosti s potravou – nože sloužily pro řezání masa a tuku.

Můžeme tedy říci, že ŠI byla vázána na věk a pohlaví. Její výskyt v hrobech lze chápat dvěma způsoby – předměty denní potřeby, které bylo zvykem nosit u sebe (obsah pasových váčků, předměty nošené na oděvu nebo výzbroj). Druhou možností je souvislost se samotným pohřbíváním, různé odkazy na potravu atd., což může souviset s představami o posmrtném životě. Řada artefaktů pak může být kombinací obojího. Používání kamenných artefaktů zřejmě souvisí se zachováním nějaké tradice či s rodovým původem.

Pohřebiště Hroznová Lhota

Další lokalitou s ŠI je pohřebiště Hroznová Lhota na Moravě, kde je ŠI projevem nitranské kultury ve starší době bronzové. Také zde šlo o záchranný výzkum, zkoumáno bylo kostrové pohřebiště. Jednalo se o 115 hrobů, kdy ženy byly pohřbeny na levém boku, muži na pravém ve skrčené poloze, vždy tváří k jihu. Také tyto hroby byly sekundárně narušeny,

orbou i vykrádáním. ŠI se nachází v sedmi hrobech, jedná se o chudší lokalitu. Nálezům dominují projektily – kamenné hroty šípů (vhodnější je označení projektily, protože hrot je zavádějící – špička hrotu šípů), které se nacházejí výhradně v mužských hrobech. Celkově se jedná o 19 ks ŠI, z toho jsou 16 ks projektily, ve dvou hrobech se jedná o sety projektilů (4 a 7). Častá je asymetrie tvaru nebo křidélek, je vidět záměrné zoubkování hran, které ukazuje na východoevropský prvek.

Všechny projektily jsou uloženy v hrobech dospělých mužů, ve dvou hrobech se jedná o lukostřelecký set uložený buď v toulci na zádech se šípem hrotem dolů nebo v sáčku nošeném na zadní části pasu. Také u nálezů dvou projektilů můžeme mluvit o lukostřeleckém setu, neboť ne všechny šípy musely být opatřeny kamenným hrotem – po takových šípech se tak nedochová žádná stopa. Projektil se mohl dostat do hrobu i v těle, ne jako milodar, avšak v této lokalitě tomu nic nenasvědčuje.

K jejich určení byla opět použita morfotypologie, surovinové určení a traseologie. To ukazuje pouze na dvě suroviny – radiolarit (10) a silicit glacienních sedimentů (6). Většina projektilů ze setů vykazuje známky opotřebení způsobeného kůží, které bylo pravděpodobně způsobeno nošením v koženém zavazadle. Projektily byly pravděpodobně na šípů (dřevě?) upevněny na volno, tedy byly omotány místo vsazení do násady šlachou, lýkem nebo jinými typy houževnatých přírodních vláken. Také je vidět opotřebování a opravy, což nám ukazuje, že projektily byly skutečně používány a neměly jen symbolickou funkci.

Lokalita Blučina – Cezavy

Analýza 300 kusového souboru ŠI doby bronzové z polohy Blučina – Cezavy. Zájem o ŠI je i kvůli stoupající prestiži bojovnického stavu v této době, což dokládají právě kamenné artefakty (sekeromlaty, projektily, dýky) – jedná se o polohu velatické fáze kultury středodunajských popelnicových polí. Soubor tvoří 367 kusů ŠI, z toho je použito k analýze 328 kusů.

Analýza surovin ukázala, že nejčastěji byla používána surovina rohovec typu Krumlovský les I. (68% souboru; dále jen KL I.), také rohovec typu Krumlovský les II. (20% souboru), malou část tvoří estetizující brekcie (9 ks), poté se tu objevuje např. i křemenec, radiolit nebo slínovec. Lokalita byla zřejmě zásobovaná zvenčí, našlo se jen malé množství dokladů o těžbě. Nachází se pouze malé množství jader, třeba i jen zlomky, které jsou nápadně ploché.

Výroba ŠI byla promyšlená, technicky dobře zvládnutelná a přizpůsobená očekávanému výsledku, nacházejí se nože, pilky, srpovky, dlátka, škrabadla – skladbou nástrojů se tedy soubor nevymyká starší době bronzové. Na několika případech je vidět remodelace nebo sekundární použití artefaktů.

Používání ŠI zde také souvisí s nějakou pevně danou tradicí, existovala specializovaná výroba ŠI, který určovala výrobcům jistý status – zřejmě docházelo k tvorbě určitých bratrstev, kde se předávala technologie výroby z mistra učňovi, pravděpodobně v utajení a můžeme mluvit o jisté ritualizaci.

Srpovky

Zmínku si zaslouží srpové kamenné nástroje na Moravě, které nesou stopy opotřebení – srpový lesk. Na počátku starší doby bronzové byl zřejmě používán jednoduchý artefakt (oproti eneolitu), který byl držen volně v ruce, tedy byl bez držadla. Autorka se drží názvu „srpovka“, neboť termín „srp“ nebo „srpová čepel“ zcela neodpovídá danému předmětu. V souvislosti s touto ŠI bylo ze 106 lokalit shromážděno asi 138 nástrojů se srpovým leskem, kdy všechny byly retušovány – to je významným znakem starší doby bronzové. Lze se domnívat, že tento lesk vznikl při žatvě na nástroji bez pevné násady. Co se týče kulturní příslušnosti, obsahuje soubor 60 únětických srpovek, 43 věteřovských a 36 kusů bez bližšího

určení v rámci starší doby bronzové. Srpovky byl vyráběny buď z brekcie nebo z rohovce typu KL. Některé artefakty byly transportovány jako symbolické, i když na sobě nesly stopy jistého opotřebení, musely být tedy užítkově využívány.

Z hlediska efektivity těchto nástrojů se ukázalo být lepší neretušované ostří, ale retušované ostří mělo zase větší životnost. Z toho důvodu bylo tedy využíváno více ostří retušované, kvůli plnému hospodářství, kdy bylo potřeba nástrojů s vyšší životností.

Velké množství těchto artefaktů se našlo zlomených, a to záměrně, zřejmě byla snaha symbolicky vyřadit ostří. Všechny tyto artefakty jsou z rohovce typu KL I. Srp zde zřejmě symbolizuje chthonický typ Háda, který podtíná klas (Koré), a odděluje jej od země (matky – Deméter). Některé nalezené srpovky na tento princip skutečně odkazují. Podtínání klasů a zasezení zrn tak zřejmě mělo souviset s Koré, která projde podsvětím a na jaře se vrátí zpět na zem. Zlomení srpovky, která byla chápána jako nástroj smrti Koré, tak mohlo symbolizovat potrestání zločinu. Toto je zajímavá ukázka myšlení lidí v této době a ukazuje určitý posun od neolitu, kdy bylo fragmentarizováno tělo Koré (zrno, klas).

Starší literatura

Z hlediska starší literatury jsem si vybrala článek od M. Olivy *Variabilita paleolitických industrií a lidské chování – pokus o dialektický přístup ke vztahu vývoje nástrojů a společnosti*, kde se zabývá kulturami paleolitu a jejich vztahu k ŠI. Z článku vyplývá, že v paleolitu byla ŠI důležitou součástí života lidí, její používání se lišilo mezi kulturami i mezi pohlavími – ženy užívaly jiné nástroje než muži a pravděpodobně si je i samy vyráběly. Hodně nám toho vypoví i nálezy z hrobů – jejich funkční poloha nám ukazuje, k čemu nástroje byly používány, i když jejich tvar mnohdy neodpovídá našemu mínění.

Paleolitické kultury kladly velký důraz na kamennou surovinu, její výběr nebyl předmětem užitku nebo snazší výroby, nýbrž tradice, která se mnohdy zachovala i do dnešních dob (např. domorodci v Austrálii).

K určení ŠI zde byly používány stejné metody jako dnes (traseologie), myslím si tedy, že nová doba nepřinesla v oblasti zkoumání ŠI nijak závratné změny. Jediným záparem v tomto článku byla snaha přenášet poznatky z chování dnešních domorodních kmenů na paleolitické kultury, to ale souvisí se zkoumáním paleolitu a ve výzkumu doby bronzové se tento trend snad nijak neobjevuje.

Závěr

Kamenná verze nástrojů a ŠI celkově je předmětem kulturní tradice, která se neztrácí ani s nástupem bronzových předmětů, není znakem chudých, ale svědčí o určitém sociálním statutu. Poloha ŠI v hrobech nám může říci mnohé o lidech, její uložení souvisí s pohlavím i věkem. Tato tradice zřejmě končí s přerušením aktivit v Krumlovském lese (surovina rohovce typu KL), kdy je přerušen „fenomén přítomné minulosti“ a tyto činnosti tak postupně zanikají.

Literatura:

KAŇÁKOVÁ HLADÍKOVÁ, L.- PARMA, D. 2016: Štípaná industrie z pohřebiště únětické kultury v poloze Podolí – Příčný (okr. Brno-venkov) jako indikátor sociálních jevů.

Archeologické rozhledy, LXVII/2015, č. 4

KAŇÁKOVÁ HLADÍKOVÁ, L.- ŠMERDA, J. - NOSEK, V. 2016: Analýza kamenných projektilů z pohřebiště starší doby bronzové Hroznová Lhota. Traseologie a balistika.

Archeologické rozhledy LXVIII, č. 2

KAŇÁKOVÁ HLADÍKOVÁ, L. 2015: Fenomén kamenných srpových nástrojů starší doby bronzové na Moravě. *Studia Archaeologica Brunensia* 20, č. 1

KAŇÁKOVÁ HLADÍKOVÁ, L. 2014: Unikátní soubor štípané industrie doby bronzové z polohy Blučina - Cezavy. Památky archeologické CV, č. 1

OLIVA, M. 1982: Variabilita paleolitických industrií a lidské chování – pokus o dialektický přístup ke vztahu vývoje nástrojů a společnosti. Archeologické rozhledy XXXIV, 622-647